

MEHMET ALİ AYBAR

Türkiye İşçi Partisi Tarihi

YAYINA HAZIRLAYAN

Kıvanç Koçak

MEHMET ALİ AYBAR 1908 İstanbul doğumlu. Hareket Ordusu kumandanlarından Hüseyin Hüsnü Paşa ve matematikçi Gelenbevi İsmail Efendi'nin torunu. Yeşilköy'deki Fransız Okulu'nu ve Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. 1939'da İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Devletler Hukuku doktoruyken, Paris'e Sorbonne Üniversitesi'ne hukuk araştırmaları yapmaya gitti. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla, kuzeni şair Oktay Rifat ve birkaç arkadaşı ile beraber bisiklete atlayıp Paris'ten Lyon'a kaçtı, oradan da Türkiye'ye döndü. 1942'de Devletler Hukuku doçenti olduğu İstanbul Hukuk Fakültesi'nden 1946'da *Vatan* gazetesinde yazdığı "Milli Şef" İnönü rejimini eleştiren "Kâğıt Üzerinde Demokrasi" başlıklı yazı nedeniyle uzaklaştırıldı. 1947-49 yılları arasında, her ikisi de sıkıyönetimce kapatılan *Hür* ve *Zincirli Hürriyet* gazetelerini çıkarttı. 1949'da yine İnönü'ye yazdığı "Açık Mektup"tan dolayı "hakaret"ten hüküm giydi ve Paşakapısı Cezaevi'ne girdi. Burada, diğer şair kuzeni Nâzım Hikmet'le 1950 affına kadar yattı. 1962'de bir grup sendikacının kurduğu Türkiye İşçi Partisi'nin genel başkanlığı görevini kabul etti. 1962-69 yılları arasında TIP'in başında lider ve eylem adamı kimliğiyle etkili oldu. 1965 yılında Türkiye'de ilk defa bir sosyalist parti, Aybar başkanlığında Meclis'e 15 milletvekili soktu. 1967'de ABD'yi savaş suçlusuz olarak mahkûm eden Russell Mahkemesi üyesi olarak Vietnam'a gitti. Dünya sosyalizm tarihinde ilk defa Sovyetler'den bağımsız bir politika güden TIP'in başkanı olan ve "Türkiye'ye özgü, güler yüzlü sosyalizm" kavramının yaratıcısı olan Aybar, 1968'de Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgaline sert bir tepki gösterdi. Bu, parti içinde hizipleşmelerin su yüzüne çıkmasına neden oldu. Aybar, 1969'da genel başkanlıktan, 1971'de de partiden istifa etti. 12 Mart döneminde Meclis'teki tek sosyalist olan Aybar, dönemin baskılarına ve idamlara karşı tek başına mücadele etti. 1975'te, TIP'ten ayrılan elli arkadaşı ile beraber, daha sonra Sosyalist Devrim Partisi adını alan, Sosyalist Parti'yi kurdu. İlk defa bu partinin tüzüğünde, genel başkan ve yöneticilerin üst üste iki dönem başa geçmelerini engelleyen ve yönetim kurulunun üçte ikisinin kol emekçilerinden oluşmasını öngören şartlar yer aldı. SDP, 12 Eylül cuntası ile kapatıldı. Bu tarihten sonraki yaşamında Aybar, parçalanmış Türk solunun birleşmesi için inançla ve inatla çalışmalarını sürdürmüştür. 1995 yılında 87 yaşındayken İstanbul'da ölen Mehmet Ali Aybar, bilim adamı ve lider olmanın yanı sıra ünlü bir atlet ve sporcudur: 100, 200 ve 400 metreleri koşmuş, Türkiye ve Balkan rekorları kırmıştır. 1928 Amsterdam Olimpiyatları'na, 1930, '31 ve '33 Atina Balkan Oyunları'na katılmıştır.

Yayımlanmış kitapları: *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* (1968), *12 Mart'tan Sonra Meclis Konuşmaları* (1973), *Marxizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* (1979), *Neden Sosyalizm?* (1987), *TIP Tarihi I, II, III* (1988), *Sosyalizm ve Bağımsızlık - Uğur Mumcu ile Söyleşi* (1986).

İletişim Yayınları'nda: *Marxizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler* (yay. haz. Aylin Özman, 2002), *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaaları ve Mektupları (1946-1961)* (yay. haz. Barış Ünlü, 2003), *Neden Sosyalizm?: Marxizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* (tek kitap halinde, 2011), *Vietnam Günlüğü* (yay. haz. Kıvanç Koçak, 2012).

www.mehmetaliaybar.org

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

**TÜRKİYE SOLUNDA GERÇEK BİR EFSANE:
TİP VE MEHMET ALİ AYBAR ·**

KIVANÇ KOÇAK.....9

BİRİNCİ KİTAP

GİRİŞ	19
Bey Takımının Demokrasisi	19
<i>28-29 Nisan Olayları</i>	19
<i>U2 Olayı</i>	26
İnönü Demokrasisi	32
<i>Tan Olayı</i>	35
<i>Demokrat Parti İktidarı</i>	38
<i>Osmanlı Toplumunu</i>	45
<i>1947 Yılı</i>	47
<i>Mareşal Çakmak'la Görüşme</i>	50
Demokratlar'ın Demokrasisi	52
<i>Demokrasi Sorunu</i>	61
Kapanan Kapılar, Açılan Kapılar	64
<i>27 Mayıs Darbesi</i>	64
<i>İki İşadammının İlginç Önerisi!</i>	68
<i>14'lerin Tasfiyesi</i>	70

<i>Bir Mektup ve Bir Basın Toplantısı</i>	72
<i>27 Mayıs Sonrasında İnönü</i>	78
<i>Temel Hakları Yaşatma Derneği</i>	84
<i>Yusuf Bey, Yaşar Kemal, Osman Kavuncu</i>	87
<i>Üç Beş Arkadaşla Sosyalist Parti Kurmaya Kalkışıyoruz</i>	94
<i>Anayasa</i>	99
<i>Kemalizm</i>	105
<i>Osmanlı Devleti ve Bürokrasisi</i>	119
<i>Yukarıdan Dayatılan İlerlemecilik</i>	122
<i>Güçlü Devlet Saplantısı</i>	126

BİRİNCİ BÖLÜM

EMEĞİ TAKIMINDAN 12 Kişi	135
Kurucularla Tanışıyoruz	141
27 Mayıs Sonrasında İnönü	145
Saraçhane Mitingi	152
Çalışanlar Partisi Tuzağı	155
TİP Nasıl Kurulmuştu?	158
Gece Yarısı Gelen Konuklar	163
Kaptan Köşkünde Bir Acemi Kaptan	169
Başarısız İki Darbe Girişimi	171
Yeni Tüzük	172
TİP'in İlk Yurt Gezisi	174
Taşlı Sopalı Saldırıları ve Ötesi...	178
İnönü ile İlk Görüşme ve Sonraki Konuşmalar	182
İnönü	186
Kıbrıs Konuşması ve TİP'ten İstifalar	187
Akhisar Olayı	192
Bursa Olayı	195
Oyun İçinde Oyun	197

İKİNCİ BÖLÜM

TİP'İN ÖNÜNDEKİ SORUNLAR	203
Düşe Kalka: Kâğıt Üstünde Demokrasi'den Demokrasiye...	210
Ulusal Bağımsızlık Sorunu	231

İKİNCİ KİTAP

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ MECLİSE GİRİYOR	243
Bay Kosigin.....	244
Sokak Saldırılarından Meclis Saldırılarına...	246
Genelkurmay Başkanı'nın Emirnamesi.....	247
TİP'in Gensorusu: Hükümet Anayasaya Karşı.....	249
İnönü Nasıl Değerlendiriyor?.....	263
Demirel, Tural'ı Savunuyor.....	270
Olayın Sonuçları.....	288
TİP Moskova'dan Emir Alıyormuş!.....	292
İkinci Kurtuluş Savaşı.....	294
1967 Yılı'nın Özelliği.....	312
Ortadoğu'da Savaş.....	319
Ciddi ve Yeni Bir Sorun.....	325

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VIETNAM SAVAŞI VE RUSSELL MAHKEMESİ	329
Bombalar Altında Vietnam.....	332
Soykırım Raporu.....	336
Ermeni Sorunu.....	341
TİP Kök Salıyor ve Dışa Açılıyor.....	352
TİP, Akdeniz İlerici Partiler Konferansı'nda.....	358
Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK).....	361

BEŞİNCİ BÖLÜM

KOCA AP GRUBUNUN BİR AVUÇ TİP'LİYE SALDIRISI	365
Tepkiler.....	405
Demirel ve İkili Antlaşmalar.....	422
Milli Savunma Bütçesi.....	429

ÜÇÜNCÜ KİTAP

ALTINCI BÖLÜM

SONUN BAŞLANGICI	451
Kitap Sorunu.....	480
Parti İçi Muhalefet.....	481
TİP Tüzüğü'nün 53. Maddesi.....	481

Doğu Sorunu.....	493
Çekoslovakya'nın İşgali, Vietnam'ın Sanki Uzantısı.....	495
TİP'in Güçlenmesi ve Amerika'nın Planı.....	499
Truman Doktrininden Bugünlere.....	509
MİT, Milli Güvenlik Kurulu.....	528
Beş İmzalı Önerge.....	535
Behice Boran.....	540
Sosyalist Ülkelerin Sosyalizmi.....	542
Türkiye'ye Özgü Sosyalizm.....	546
Aren'in Ziyaretleri.....	549
Sürprizli Toplantı ve Sonrası.....	551

YEDİNCİ BÖLÜM

BİNDİĞİMİZ DALI KESİYORUZ!	571
Üçüncü Kongremiz.....	571
Aybar'ın Konuşması.....	573
Sadun Aren'in Konuşması.....	593
Şaban Erik'in Konuşması.....	600
Nihat Sargin'in Konuşması.....	607
Behice Boran'ın Konuşması.....	612
Haydaroğlu'nun Konuşması.....	622
İdris Küçükömer'in Konuşması.....	624
Beşlere Yanıt.....	630
Kongre Başkanı Çetin Altan'ın Konuşması.....	648
Anlaşmazlık Teorik miydi?.....	652
Kongre Kimleri Seçti?.....	653
Ve Boran'dan Yıllar Sonra Anlaşmazlığın Gerçek Yüzü.....	656
<i>DİZİN</i>	661

TÜRKİYE SOLUNDA GERÇEK BİR EFSANE: TİP VE MEHMET ALİ AYBAR

KIVANÇ KOÇAK

*“Sen bu memleketin has evladısın, sana ayaktakımı
demek kimin haddine; çoğunlukta olan sensin; el ele verirken,
oylarını Beylere, Paşalara değil senin kurduğun,
senin gibi emekçilerin yönettiği, senin partin olan TİP’e verirken
devletin başına sen kendin geçersin
ve emekçilerin aşağılanmadığı, horlanmadığı,
insanca yaşadığı bir düzen kurarsın...”*

Türkiye solunun gelmiş geçmiş en özgün ve yaratıcı isimlerinden birisi olan Mehmet Ali Aybar, adı her ne kadar Türkiye İşçi Partisi’yle (TİP) özdeşleşmiş olsa da partinin kurucularından değildi: Aybar ve bir grup arkadaşı 1960 yazında sosyalist bir parti kurmayı tasarlayarak, parti tüzüğü üzerindeki çalışmalarını ilerlettiler. Ancak bazı sendikacıların bir işçi partisi kuracaklarını öğrenince parti çalışmalarına son verme kararı aldılar. Nitekim TİP, 13 Şubat 1961’de 12 sendikacı tarafından kuruldu. Sendikacılar kuruluştan hemen önce Aybar ve arkadaşlarından partinin tüzüğü konusunda yardım istemişler, 1950’li yıllarda Demokrat İşçi Partisi’ni kurucuları arasında yer almış olan Orhan Arsal 13 Şubat sabahına kadar sendikacılara yardımcı olmuş, ortaya bir tüzük çıkmıştı. Ne var ki, yeni partinin kurucuları Arsal’a kurucular arasında yer alması için teklifte dahi bulunmamıştı. Zira kurucuların sadece işçilerden oluşmasını istemekteydiler.¹

Sendikacılar, partinin kurulmasından kısa bir süre sonra Aybar ve arkadaşlarıyla bir kez daha temas ettiler. Bu sefer TİP için bir program taslağı hazır-

1 Aybar’a göre bunda işçilerin aydınlara karşı olan mesafeli tutumunun da rolü vardır.

lamalarını istiyorlardı. Ancak bu birliktelik de gerçekleşmedi. Aybar ve arkadaşlarının TİP programına katkısı sadece, Mustafa Kemal'in 1 Aralık 1921'de Meclis'te yaptığı konuşmadan devletin halkçı niteliği ve emperyalizme, kapitalizme karşı ulusça savaşmak zorunluluğu hakkındaki bölümü koyma önerilerinin dikkate alınması oldu. Buna rağmen, öteden beri kamuoyunda inançlı bir solcu, sosyalist olarak tanınan Aybar'la sendikacılar arasındaki ilişkiler artarak sürdü. O dönemde avukatlık yapan Aybar'ın bürosuna sık sık uğrayan sendikacılar, kendisine daha çok güvenmeye başlamışlardı.

TİP, kuruluşundan sonraki bir sene boyunca ağır aksak ilerledi. Kurucular, yeni bir genel başkan seçmek gerektiği konusunda hemfikir olup, ortaya atılan isim olan Mehmet Ali Aybar'da fikir birliğine varılınca, gece yarısı olmasına rağmen hemen Aybar'la görüşmeye gitmeye karar verdiler. Bir polis ve bekçi yardımıyla Aybar'ın evi bulundu, karar tebliğ edildi: "Oybirliği ile karar aldık: Genel başkanlığı kabul etmenizi istiyoruz." Solcu kimliği, hakkında açılmış komünizm propagandası davaları nedeniyle partinin zarar göreceğini düşündüğünden bu fikre başta çekingen yaklaşan Aybar sonunda genel başkanlığı kabul etti ve 9 Şubat 1962'de bir basın bülteniyle durum açıklandı. Böylece TİP'in tarihi değişmiş, artık Aybar liderliğindeki partinin Türkiye sol tarihine damgasını vuracağı günler başlamıştı...

* * *

TİP'in büyük ölçüde Mehmet Ali Aybar adıyla özdeşleşmesi şaşırtıcı değil. Zira Aybar'ın genel başkan olmasından sonra partinin gerek Türkiye siyasetinde gerek Türkiye solunda kapladığı özgül ağırlık o kadar fazla oldu ki, bugün bile konuşulan "Bir zamanlar bir TİP vardı" efsanesi doğdu.

Türk Dil Kurumu, "efsane" kelimesi için üç anlam veriyor: 1) Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence 2) Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye vb. 3) Olağanüstü bir başarı elde etmiş kimse, kurum vb. İkinci anlamı hızla geçip diğer anlamlarına bakabiliriz; çünkü Aybar'lı TİP tarihi, sol siyaset adına memlekette gerçeğe en çok dayanan, aslı astarı olan hikâyelerdendir. Bu topraklarda onyıllardır sürekli kaybeden solun dönüp dönüp anlattığı üç beş hikâyesinden biri değil mi Türkiye İşçi Partisi'nin 1965 seçimlerinde %3.3'lük oy oranıyla meclise 15 milletvekili sokmuş olması? Bu başarıda "milli bakiye sistemi"nin rolü de göz ardı edilemez tabii, ancak dünyanın ve ülkenin o yıllardaki sosyo-politik durumu düşünülecek olursa TİP, Meclis'e hiç milletvekili sokamayı da "olağanüstü" bir başarı yakalamış, hiç de "hayali" olmayan bir gerçeklik yaratmış sayılırdı: Amerikan hegemonyasının, diğer süper güç Sovyetler Birliği'ne karşı her bakımdan ve her yönden cansiperane(!) mücadele ettiği, sürekli pompalanan "komünizm" hayaletinin ortalıkta do-

laştığı bir dönemde açıkça sosyalist olduğunu söyleyen, anayasal çerçevede Türkiye'nin düzenini değiştirmeyi hedeflediğini ortaya koyan bir partiydi TIP. Nitekim parti örgütlerine, toplantılarına dört koldan yapılan saldırılar da TIP'in egemen çevrelerce gerçek bir tehdit olarak algılandığının açık göstergesidir.² Türkiye İşçi Partisi'nin yarattığı sol dalganın sadece bir grup aydınının yanılması olduğunu, "asılsız" olduğunu söylemek de doğru değildir. Zira, örneğin toprak reformunu gündeme getirmesiyle, Kürt sorununun varlığından Türkiye siyasetinde ilk kez söz etmesiyle, her fırsatta "Bey takımı" nı yermesiyle, "ne Amerika ne Sovyetler" çizgisiyle TIP'liler sadece aydınların değil halkın partisi haline gelmiştir. Hasılı, dönemin koşulları altında "olağanüstü bir başarı" dan söz etmek; TIP'i bu yüzden gerçek bir efsane saymak hiç de yersiz değildir...

Bu başarı şüphesiz Türkiye İşçi Partisi'nin bütün kadrosunun başarısıdır. Ancak sosyalist TIP'in geniş halk kitleleriyle bulunduğu dönemdeki beyninin Mehmet Ali Aybar olduğu da açıktır. Çünkü genel başkan olduktan sonra tekrar hazırlanan partinin tüzüğü ve programı büyük ölçüde onun kaleminden çıkmıştır: "Kurucular yeni bir tüzük hazırlanmasına karar verdiler. Tüzükte partinin ne tür bir işçi partisi olduğu açıklanacaktı. Bu maddeleri benim kaleme almam uygun görüldü. Bu ilkeleri Marksizmden hareketle, tarihimizden kaynaklanan koşulları da göz önünde tutarak hazırladım. Program hazırlanırken bu ilkelerle doğrudan ilgili bölümleri de gene ben yazdım. Buna sonradan 'Türkiye'ye Özgü Sosyalizm' adı verilecekti."

* * *

"Türkiye'ye özgü sosyalizm" in, "güler yüzlü sosyalizm" in Aybar'ın temel yaklaşımı olduğunu biliyoruz. Bunun dinamiklerini kitapta net şekilde ortaya koyuyor. Aybar'ın analizlerinin iki ayaklı olduğunu söylemek mümkün: Birincisi, dünyadaki hak ve özgürlükler, demokrasi mücadelelerinin, sınıf savaşlarının değerlendirilmesi; ikincisi Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e uzanıp, onun deyimiyle "Bey-Paşa takımı" nın ülkeyi kendi malları gibi görerek kendi ikballeri için halkı bir figürandan öteye saymamaları çerçevesinde Türkiye toplumundaki yapısal sorunların ele alınması. Tüm bunları kendi tarihsellikleri ve mevcut sosyal-kültürel ortam içinde yapan Aybar'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrinin arka planını da esas olarak bu iki ayaklı değerlendir-

2 En basitinden, kitapta da ayrıntılı şekilde anlatıldığı üzere, Çetin Altan'ın bir Meclis oturumunda Nâzım Hikmet için "En büyük şairdi" demesi, Nâzım Hikmet'i "milli şair, vatan şairi olarak göstermesi" nedeniyle TIP milletvekilleri Meclis'te de saldırıya uğramıştı. Başbakan Süleyman Demirel olayı ağır tahrir olarak yorumlayarak şunları söylemişti: "Türk Parlamentosunun za-bitlarında geçen 45 sene içinde Nâzım Hikmet'e hain diyen yüzlerce sayfa bulursunuz ama Türk Parlamentosunun za-bitlarına, esefle söyleyeyim ki, Nâzım Hikmet'i büyük vatan şairi diye tanıyan ilk cümle dün akşam za-bitlara geçmiştir."

menin oluşturduğunu görüyoruz. Zira Aybar, Türkiye'nin, Türkiye toplumunun kendine özgü özelliklerini, demokrasiyle ilişkisini, devlete bakışını ortaya koyarak sosyalizmin bu toplumda var olabilmesinin imkânlarını araştırıyor. Bu noktada Aybar'ın kullandığı kimi başka anahtar kavram ve olguları kabaca şöyle sayabiliriz: “Bey-Paşa takımı”nın, yani “devlete sahip olanlar sınıfı”nın, devleti yönetenlerin devletle özdeşleşmesi; Türkiye insanının ve özelde solunun bilimsel düşünce alışkanlığına uzaklığı, şematik kalıpları kolaylıkla kabul etmesi; halkın devletle ilişkisi, ondan korkması; Kurtuluş Savaşı vermiş bir ülke olarak Türkiye'nin bağımsızlığı vurgusu, emperyalizm;³ keskin demokrasi savunuculuğu;⁴ Bey-Paşa takımının kendi aralarındaki nöbet değişiminden başka bir şey olarak görülme-demokrasinin gerçek anlamına kavuşturulması; sosyalizmin hedeflerine ulaşabilmesi için merkezci, yukarıdan aşağıya bir örgütlenme modeli yerine aşağıdan yukarıya, tabana önem veren bir modelin benimsenmesi gerektiği; kapitalizmin, egemen sınıfların analizi... Kuşkusuz bu listeyi uzatmak mümkün ancak en öze bakıldığında katıksız bir “insan odaklı” yaklaşım görülmekte. Düşünce sistematığı içinde dogmalara, yerleşik sistemlere, basmakalıp düşüncelere prim vermeyen Aybar'ın gerek Sovyet pratiğini eleştirirken, gerek Marksizmin esasından söz ederken, gerek Türkiye'ye özgü sosyalizm fikrini derinleştirirken düsturu hep aynı söz aslında: “Sosyalizm insanlar içindir, insanlar sosyalizm için değil!”

Bu bağlamda Mehmet Ali Aybar'ın karakteristik özelliklerinin başında gelenin bağımsız düşünce yapısı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Gerçek bir entelektüel olan Aybar, özellikle yabancı dili sayesinde Marksist klasikleri çok erken dönemde okumuş,⁵ herhangi bir örgütsel angajmana dahil olmadan⁶ kendi fikirlerini geliştirebilmiştir. Nitekim bu “bağımsız çizgi”; bağımsız düşünme, sorgulama, eleştirme anlayışı ilerleyen dönemde “bilimsel sosyalizmden sapan” bir kimse olarak değerlendirilmesine yol açan temel faktörlerin başında gelecektir. Öyle ki, Aybar'ın partilere Proudhon okumala-

3 Aybar'ın babası Tahsin Bey, Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçmiş, yarıbaylığa kadar yürükmüştür. Dedesi ise yine daha sonra Kurtuluş Savaşı'na da katılacak, Hareket Ordusu komutanlarından Hüseyin Hüsnü Paşa'dır. Kurtuluş Savaşı komutanlarından İsmail Fazıl Paşa ve Ali Fuat Cebesoy da Aybar'ın akrabalarındandır. Aybar'daki bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşı vurgusunun kişisel tarihiyle yakın ilişkisi için bkz. *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, Barış Ünlü, İletişim Yayınları, 2002, özellikle s. 13-32.

4 1961 anayasasını her fırsatta öven Aybar'ın anayasa oylamasında %40 “hayır” oyu çıkmasını, özellikle Demokrat Parti'ye oy vermiş halkın oyuna sahip çıkması olarak değerlendirmesi, bunu demokrasi mücadelesinde önemli bir adım olarak görmesi ve altını çizmesi dikkate değerdir.

5 1908 doğumlu Aybar, kendisiyle yapılan bir söyleşide *Komünist Manifesto*'yu ilk kez 18 yaşında (1926) Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken okuduğunu söylemektedir.

6 Aybar'ın TKP'li olduğu, 1950'li yıllardaki TKP tutuklamaları sonrasında partiyi yeniden oluşturmak üzere görevlendirildiği iddiaları varsa da bu durum belgelendirilememiş, kesinleştirilememiştir. Nitekim bildiğimiz kadarıyla kendisinin de bu yönde bir açıklaması yoktur; tutum ve davranışlarında da böyle bir ize rastlanmaz.

rını tavsiye etmesi dahi eleştirilecektir: “Efendim, Proudhon’un okunmasını nasıl tavsiye edersin?” sorusu zannediyorum biraz aydınlığa çıkıyor. Kaldı ki, ‘Yalnız Proudhon’un değil, başka yazarların da okunması lazımdır’ derken, özellikle bu meselelerle ilgilenen gençlerimizi düşünüyordum. Yüksek tahsil gençliği, üniversite gençliği, problemleri merak eden bir gençlik. Onların bilmesi lazımdır. Sosyalizmin bilim metodunu kurmuş olanlarla, daha henüz bu mertebeye ulaşmayan fakat aynı devirde yaşamış olan bir müellif arasındaki çatışmalar neredeydi, bu evlatlarımızın, bu genç kardeşlerimizin bunu öğrenmesinde yarar var. Şüphesiz yarar var, çünkü böylece asıl bilim yolunu çizmiş olanların kudreti daha iyi anlaşılır. Çok daha iyi anlaşılır. Tatbikatı çok daha güzel olur.”

Mehmet Ali Aybar da eleştiriden azade bir insan değil elbette: Çekoslovakya’nın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi üzerine yaptığı konuşmalarla birlikte su yüzüne çıkan anlaşmazlıklarda en çok dillendirilen konu olan kişisel yönetime eğilimi, otoriter tavrı, inatçılığı; –bilhassa İzmir İktisat Kongresi’nden sonraki dönemi eleştirse de– Kemalizm’e bakışı veya Ermeni soykırımını değerlendirme biçimi sorgulanabilir, eleştirilebilir. Ancak Aybar’ın, bir bilim insanı olarak, net bir tavrı olduğunun altını çizmek gerek: Mutlak gerçeğe, mutlak kesinliğe inanmayan, doğru analizler karşısında ikna olmaya hazır biri olduğunu; Marksizmin, diyalektiğin özünün de bu olduğunu her zaman açıkça ifade eder Aybar.

* * *

Kitapla ilgili “teknik” bir iki noktaya da değinmek gerek. Daha önce 1988 yılında BDS Yayınları tarafından üç cilt olarak yayımlanmış *TIP Tarihi*’ni hem bütünlüğünü sağlamak hem okunurluğunu kolaylaştırmak için tek ciltte birleştirdik. Kitabı yayına hazırlarken metni fotoğraflarla, gazete kupürleriyle zenginleştirerek dönemin havasını biraz daha yansıtmayı; söz edilen olaylarla, kişilerle ilgili dipnotlarla metnin kavranmasını biraz daha kolaylaştırmayı amaçladım.⁷ Aynı şey artık pek kullanılmayan sözcüklerin açıklanmasına yönelik dipnotlar için de söz konusu. Gerek Aybar’ın kendi yazdıklarında gerek Meclis tutanaklarında, parti açıklamalarında yer alan kimi yazım hatalarına müdahale ettim, kimilerini ayrıca belirttim. Ancak Aybar’ın BDS baskılarında büyük harfle ya da italik olarak yazmayı tercih ettiği kısımları büyük ölçüde korudum. Mehmet Ali Aybar’ın kitabı yazarken dönem dönem, parça parça yazdığı kısımları bir araya getirdiğini; herhangi bir editoryal yardım almadığını tahmin ediyorum. Zira bazı yerlerde daha önce zaten yazmış olduklarını neredeyse kelimesi kelimesine, bir iki ufak değişiklikle tekrar ediyor. Kitabın özgün metnini bozmamak adına bu tekrarlara hiç

7 “Yay. haz.” ibaresiyle belirtilmemiş tüm dipnotlar Aybar’a ait.

dokunmadım. Kitabın sonuna eklediğimiz, BDS baskısında olmayan dizinle de okura kolaylık sağladığımızı düşünüyorum.

* * *

Türkiye İşçi Partisi Tarihi kabaca 1968 sonunda, Üçüncü Kongre’de sona eriyor. Aybar, Behice Boran’ın yıllar sonra Uğur Mumcu’yla yaptığı uzun söyleşiyi değerlendiriyor ancak 1968 sonrasında yaşananlar yer almıyor kitapta: Kongre sonrası parti teşkilatlarının Aybar karşıtlarınca işgal edilmesi, gidilen Üçüncü Olağanüstü Kongre’de Aybar ekibinin bir kez daha kazanmasına rağmen genel başkanın yetkilerinin kısıtlanması, “Aybar’la mücadeleye kararlıyız”, 1969 seçimleri, düşen oylar, genel başkanlıktan istifa etmesi (16.11.69), Mehmet Ali Aslan’ın başkanlığa seçilmesi, Aslan’ın bir ay kadar sonra istifası (22.12.69), Şaban Yıldız’ın genel başkanlığı, hakkında partiden kesin ihraç kararı alınması (11.2.71), partiden istifası (14.2.71), 12 Mart, TİP’in kapatılması (20.7.71), 1975’te Behice Boran önderliğinde yeniden örgütlenmesi, 12 Eylül, tekrar kapatılma... Şahsen, Aybar gibi arşiv bilinci ve yazıyla ilişkisi yüksek birinin Üçüncü Kongre’den sonrasında yaşananlar için de notlar tuttuğunu, bir şeyler yazdığını düşünüyorum. Kızı Güllü Aybar da kendisiyle yaptığımız bir sohbette, *TİP Tarihi*’nin devamı olduğunu düşündüğünü ancak söz konusu dosyaların ortalıkta olmadığını söylemişti. Kim bilir belki bir gün onlar da ortaya çıkar.

Ancak her durumda, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* birçok bakımdan çok önemli bir kitap: Ömrünün sonuna kadar sosyalizm mücadelesinden vazgeçmeyen, gerçek bir sosyalist aydını ve düşüncelerini daha yakından tanıma fırsatı. ABD’nin Vietnam’daki savaş suçlarını yargılamak için kurulan Uluslararası Russell Mahkemesi’nde üyelik yapacak uluslararası saygınlığı, entelektüel donanımı olan bir entelektüelin, “Parti sana emanet hoca” lafıyla Türkiye solunda açtığı geniş damarın hikâyesi. Kendisinin de “Bey takımı”ndan geldiğini açık yüreklilikle söyleyen birinin emekçileri, işçileri, “ayaktakımı” olarak görülenleri, horlananları, “ikinci sınıf” vatandaş sayılanları iktidara getirmek için verdiği savaşın ilk ağızdan anlatısı. Türkiye tarihine kapsamlı bir bakış atma imkânı. Tüm bunları kapsayan; kendi hayatından çarpıcı izler barındıran; İsmet İnönü, Süleyman Demirel, Fevzi Çakmak, Refik Koraltan, Behice Boran, Sadun Aren, Yaşar Kemal ve daha nicelerinin sahne aldığı bir anı kitabı olarak da görmek mümkün aslında *TİP Tarihi*’ni.

* * *

Türkiye İşçi Partisi, kendini açıkça sosyalist olarak tanımlayan bir partinin teoriden çıkararak pratikte de var olabileceğinin göstergesi olarak tarihe düşülmüş büyük bir not. Mehmet Ali Aybar’ın bu nottaki imzası da oldukça

heybetli. TİP'i ve Aybar'ı değerlendirirken, değinmeye çalıştığımız gibi, dönemin koşullarını da mutlaka göz önünde bulundurmak gerekiyor. Sovyetler Birliği'nin yıldızının en parlak olduğu günlerde ideolojik bağımsızlığı savunmak, basit ekonomizme karşı sosyalizmin amacının insan olduğunu sürekli vurgulamak; şimdiki sol anlayış için bile aşırı gelebilecek "Parti içinde sol aydınlar hegemonyasını önlemek, emekçileri parti yönetiminde söz ve karar sahibi yapmak için" tüzüğe koyulan "emekçi" kotası;⁸ teknolojik imkânlar epey geriyken, partinin maddi imkânları çok kısıtlı bir haldeyken örgütlenme mücadelesi vermek; Meclis'te bıkmadan usanmadan Amerika-Türkiye ilişkilerini sorgulamak... hiç kolay şeyler değil. Sonuçta günümüz Türkiye solunun onun çizgisindeki TİP'ten öğrenmesi, feyzalması gereken birçok nokta olduğu aşikâr. *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* hepsinden öte bunun için çok önemli bir kaynak.

---

8 TİP Tüzüğü'nün 53. maddesi şöyledir: "Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarıncı kongrelere sunulacak aday listeleri bu esasa göre tertiplenir; Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler." Aybar, daha sonra kurduğu Sosyalist Devrim Partisi'nde bu kotayı 1/2'den 2/3'e çıkarmış, genel başkan ve yöneticilerin iki dönem üst üste seçilmelerini engelleyen düzenlemelere de yer vermiştir.

BİRİNCİ KİTAP

GİRİŞ

Bey Takımının Demokrasisi

28-29 Nisan Olayları

1960 yılının 28 Nisan'ı bir perşembeydi. Ilık bir bahar günü. Çekip kırılara gitme, avarelik etme isteği uyandıran yumuşak bir gün... Oysa sinirler gergindi. Vatan Cephesi'nden sonra, şimdi bir de Tahkikat Komisyonu kurmuşlardı: 15 Demokrat milletvekilinden oluşan, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir kurul. İşe başlar başlamaz parti çalışmalarını yasaklamış, ana muhalefet partisinin elini kolunu bağlamıştı. Gazeteler, komisyonla ilgili haberleri veremiyorlardı. Gazete kapatabilir, toplatabilirdi. Evlerde arama yaptırabilir, kişisel eşyalara, kâğıtlara el koyabilirdi. Dilediğini tutuklatabilirdi. DP, iktidarı kaybetme korkusu içinde akıl dışı işler yapıyordu. Herkesi karşılına almışlardı. Menderes bir başbakanın ağzına yakışmayan demeçler veriyordu. İtidal tavsiye edenlere Bayar'ın "Dere geçerken at değiştirilmez" dediği öğreniliyordu...

O gün öğleye doğru adliye koridorlarında bir haber dolaştı: Gösteri yapmak isteyen öğrencilerle polis çatışmış, ölü ve yaralılar varmış, Beyazıt'ta çatışmalar sürüyormuş, çok sayıda öğrenci gözaltına alınmışmış...

Adliyedeki işlerimi bitirip Beyazıt'a koştum. Söylendiği gibi çatışma falan yoktu. Ama olağanüstü bir durum olduğu görülüyordu. Üniversitenin alana açılan kapısını polis tutmuştu; yan sokaklar sarılmıştı. Öğrencilerin dışarı çıkmalarına engel olduğu anlaşılıyordu. Alan boştu. Halk alanın çevresine birikmiş, olayları izliyordu. Üniversiteye yaklaştırılmıyordu. Ben yıktı-

rılan Emin Efendi Lokantası'nın önündeydim; olay yerinden oldukça uzakta üniversite kitaplığının bulunduğu sokakta, bir grup öğrencinin polis kordonunu yarmak için zaman zaman hamle yaptığı görülüyordu. Benim çevremdekiler, Kapalıçarşı esnafı, civardaki dükkâncılar falan olmalıydı. Gençlere karşıydılar. Üniversite bahçesinden “Menderes istifa” sesleri yükseldikçe çevremde homurdanmalar oluyor, küfürler savruluyordu. Kuşkusuz gençleri tutanlar da vardı bir yerlerde. Bir aralık bir grup gencin, kordonu yarıp belediye kitaplığına doğru koştukları görüldü. Tam o sırada Divanyolu yönünden gelen atlı polisler dört nala alana girdiler. Elllerinde uzun coplar vardı. Aksaray yönünden de büyük bir gürültüyle zırhlı araçlar belirdi. Alanda hemen mevzilendiler. Sonradan öğrendik ki, İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Sıkıyönetim ilan edilmişti ama gösteriler ertesi gün de sürdü. Bunlar baskın biçiminde gösterilerdi: On-on beş genç bir sokaktan fırlıyor, “Yaşasın Hürriyet” ya da “Kahrolsun Menderes” diye bağırıp, polis yetişmeden sokak aralarına dalıveriyorlardı. Ama asıl Ankara'da kanlı olaylar olmuştu. Yayı yasağı olduğu için gerçeği öğrenemiyorduk. Yüzlerce yaralı ve ölü olduğu söyleniyordu. Sıkıyönetim Komutanlığı'nın bildirisinde, 11 gencin ve 11 emniyet görevlisinin hafifçe yaralandığı açıklanmıştı. Vahim olayların ceireyan ettiği kuşkusuzdu.

Olayların hemen ardından Menderes radyoda uzun bir konuşma yaptı. Türkiye'de yüzyıllardır yapılamayan işlerin 10 yıla sığdırıldığını söyledi: “Terakki, ümran, imar, iktisadi kalkınma, içtimai düzen, velhasıl medeni bir cemiyet olmanın bütün şartlarının” ele alındığını, “sorunlarımızın çözümlenme yoluna girdiğini vatandaşlar görmektedir” dedi. Ve ekledi: “Bu koşullarda ayaklanma olmaz. O halde birtakım sun'i ve uydurma yollardan ve sözlerimin başında arz ettiğim şekilde, bir ayaklanma hareketi tahakkuk ettirilebilir mi diye, memleket hazin, elim ve meş'um tecrübelerin sahası haline getirilmek isteniyor.” Başbakan konuşmasını şöyle sürdürüyordu:

Memleket bir yalan seline boğuldu. Şöyle çarpışmalar oldu, şu kadar yaralı var veya tanınmış isimlerden, falan yerde filan öldürüldü; İstanbul'da ve ya Ankara'da şunlar oldu bunlar oldu şeklinde söylentiler oluyor. (...) Bu fesat yuvalarını dağıtmak, menbalarını kurutmak ve memleketimizin sür'atle ilerleme, kalkınma ve medenî milletler seviyesine erişme yolunda hızla ilerlemesine milletçe saadetini duyabilmek, bir huzura kavuşmak, bizim için elbet mukadderdir.¹

Sıkıyönetim Komutanlığı sert önlemler alıyordu: İki kişiyi aşan topluluklara ateş açılacağı ilan edildi. Ama protestolar, gösteriler durmadı. 1 Mayıs'ta

1 *Vatan*, 1.5.1960.

DP iktidarını protesto eden üniversite öğrencileri 28 Nisan 1960'ta İstanbul Beyazıt'ta gösteri düzenledi. Çıkan çatışmada İstanbul Üniversitesi öğrencisi Turan Emeksiz polis kurşunuyla öldü. (Kaynak: <http://fotogaleri.ntvmsnbc.com/Assets/PhotoGallery/Pictures/0000105804.jpg>)

sokağa çıkma yasağı kondu. 1 Mayıs, Pazar'a rastladığı için işyerleri kapalıydı zaten. Çok sayıda gencin gözaltında olduğu söyleniyordu. Gazeteler kapatılıyordu. "Bizden olanlar, bizden olmayanlar" diye millet ikiye ayrılmıştı. Demokrasi ve özgürlük getireceğiz diye yola çıkanlar, şimdi hak hukuk tanımıyorlardı. Eleştiriye tahammülleri yoktu. Muhalefet yok edilmek isteniyordu. İnönü boy hedefleriydi. Her şeyin altında onun parmağı olduğunu söylüyorlardı. Başbakan, öğrenci gösterilerini bir ayaklanma olarak niteliyor, fesat ocaklarının söndürüleceğinden söz ediyordu.

NATO konseyi 2 Mayıs Pazartesi günü, İstanbul'da yeni belediye binasında toplandı. Belediye Sarayı'na giden yollar tutulmuş, çok sıkı güvenlik önlemleri alınmıştı. Her bir yan polis, asker, zırhlı araç doluydu. Ama gençler gene de gösteri yaptılar; "Menderes istifa!" diye bağurdılar. Pek çoğu gözaltına alındı. Bir grup genç de, dışişleri bakanlarının konakladığı Hilton Oteli önünde gösteri yaptı; onlar da gözaltına alındı.

Aynı gün Adliye Sarayı'nda avukatların gruplar oluşturdukları görülüyordu. Hararetli tartışmalar yapılıyordu. Sinirli, gergin bir hava esiyordu. Demokrat iktidarın, Meclis'teki çoğunluğuna dayanarak bir diktatörlük rejimi getirmeye kararlı olduğu artık apaçık ortadaydı. İnönü hemen her konuşmasında erken seçim öneriyordu. Ama Bayar-Menderes ikilisi seçimi göze alamıyordu. Seçimlerden önce muhalefeti sindirmeye, dağıtmaya kararlı görünüyordu.

lardı. Vatan Cephesi, Tahkikat Komisyonu bu hedefin araçlarıydı. Köylerde, kasabalarda, kentlerde, yurttaşlar Vatan Cephesi'ne yazılmaya çağrılıyordu. Ne biçim bir girişimdi bu? Cephe hangi düşmana karşıydı? “Bizden olmayanlar, düşmanımızdır” biçiminde özetlenen ilkel ve tehlikeli bir zihniyetin simgesiydi Vatan Cephesi. Zaten köylerde, kentlerde yurttaşlar ikiye bölünmüştü. Demokratlar'ın camileri, kahveleri ayrı; CHP'lilerin cami ve kahveleri ne zamandır ayrılmıştı. Şimdi bu bölünme daha keskinleştirilmek isteniyordu. Vatan Cephesi'ne yazılmayanlar, düşman gözüyle görülecekti. Her gün Vatan Cephesi'ne yazılanların adları okunuyor; rakamlar veriliyordu: “Vatan Cephesi'ne yazılanların sayısı şu kadara ulaştı” diye. Vatan Cephesi kalabalıklar, CHP mitinglerine saldırıyordu, emniyet kuvvetlerinin hoşgörülü bakışları arasında... Bu gidiş artık kimi DP'lileri de ürkütmeye başlamıştı. Ama Bayar-Menderes-Gedik üçlüsüne kimse dur diyemiyordu. Menderes her konuşmasında daha saldırgan bir üslup içinde konuşuyor, kendilerinden olmayan herkese kara çalıyor, tehditler savuruyordu. Basını, üniversiteyi, baroları, gençliği karşısına alıyordu. Son konuşmalarında üniversite öğretim üyelerine “Kara Cüppeliler” demesi belki de bardağı taşıran damla olmuştu.

2 Mayıs günü öğleye doğru İstanbul Adliyesi'nin koridorlarında sinirli bir hava göze çarpıyordu. Bir grup CHP'li avukatın Taksim Anıtı'na cüppe bırakacakları öğrenilmişti. Ardından da Demokrat Partili genç bir avukatın, CHP'lileri jurnallediği öğrenildi. Kısa bir süre sonra emniyet kuvvetleri Adliye Sarayı'nı sardılar. Cümle kapısının önündeki bir grup avukat kapıları kapattı. Emniyet kuvvetleri saldırınca camlar kırıldı; içeri giren polisler ele geçirdikleri kimseleri araçlara dolduruyorlardı ki, asker birlikleri geldi. İçerde sıkışıp kalan halk askerleri alkışladı. Subaylar polisin yakalayıp araçlara bindirdiği kişileri salıverdi. Sanki devletin güçleri ikiye ayrılmış, birinin yaptığını öteki bozuyordu. Bu, duyulanları doğruluyordu: Silahlı Kuvvetler'in gençlere karşı yumuşak davrandığı, CMS'lere doldurulan gençleri kışlaya varmadan salıverdikleri söylenmekteydi.

Adliye normal yaşamına dönmüştü. Ama gergin hava sürüyordu. Bu kez yabancı gazeteciler geldiler. Adliyenin sarıldığını duymuşlar, NATO toplantısından buraya koşmuşlardı. Türkiye'de alışılmadık bir durumla karşılaşmışlardı. İstanbul'da sıkıyönetim vardı, buna karşın gösteriler sürüyordu. Şimdi de Adliye Sarayı'nda olaylar olmuştu. NATO toplantısını izlemek için gelen gazeteciler, toplantıyı bir yana bırakmışlar, olayların ardına düşmüşlerdi. Bunlardan birini de, dil bildiğim için arkadaşlar bana getirdiler. *Corriere della Sera*'nın muhabiriymiş. Türkiye'de neler olduğunu öğrenmek istiyordu. Biz de anlattık: Vatan Cephesi'ni, Tahkikat Komisyonu'nu, bunların nasıl bir rejime geçiş hazırlıkları olduğunu bir bir anlattık. Adam ayrıldıktan sonra ben de erkenden eve döndüm.